

Tamás Amaryllis

EMBERKÖNYV

– Beszélgetés Fáber Andrással –

Marivaux, Ionesco, Rabelais műveit fordítottad magyarra, Mándyt – többek között – franciára, Párizsban a Collège de France-ban Roland Barthes tanítványa voltál. Oktatsz az ELTE-n, szerkesztesz a rádióknak, publikálsz idegen és magyar nyelvű hazai folyóiratokban, és magasszintű nemzetközi politikai tárgyalások szinkrontolmácsként tűnsz fel például az Elysée palotában. Elsősorban a nyelvtudással kapcsolatos tevékenységeidről szeretnék kérdezni. Mióta tolmácsolsz és hogyan tudsz erre is időt szánítani szerteágazó alkotói munkád mellett?

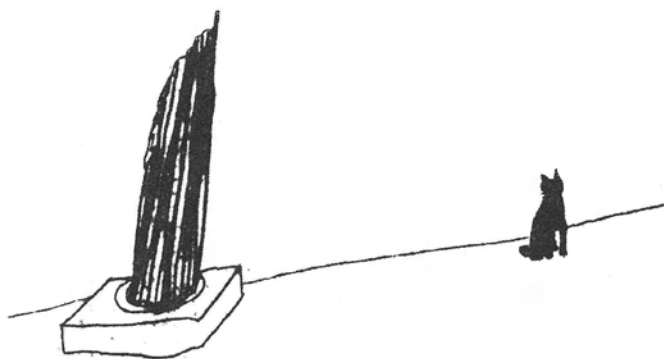
Diákkorom óta tolmácsolok, de igyekeztem magam távartani a magas politikai szférától. Aztán nyolcvanegyben megszülettek az ikerfiaink. Elgondolkodtam, hogy mi az, amiért viszonylag rendes pénzt adnak. A mai társadalomnak az egyik nagy visszassága, hogy a szolgáltató tevékenységet anyagilag a sokszorosára értékeli az alkotó tevékenységhez képest. Ez nagyon furcsa fordított arányosság, amit én soha nem fogok megérteni. Annyira azért felfogtam, hogy alkalmazkodtam hozzá, hiszen volt egy ilyen tudás a birtokomban, ami mind a mai napig az egyik legjobban dotált szellemi tevékenység. De a szinkrontolmácsolás különböző nyelvekre az egyik legnehezebb is a foglalkozások hierarchiájában, tehát ilyen szempontból nincs túlbecsülve. Más kérdés, hogy a mai társadalomban az egyes emberek szemében a tolmács valahol a sofőr és a pincér között foglal helyet. Hosszan tudnám mesélni, hogy a szinkrontolmácsolás milyen nagyszerű mesterség, de azért ahhoz képest, mint amit az ember maga ír, maga alkot, másodlagos foglalatosság.

Nagyon sokszor kerültem az életem során olyan válaszút elé, hogy a passziómnak éljek-e vagy a különböző külső kényszerekből adódó köteleességeknek. És sokszor választottam a köteleességeket a passziókkal szemben.

Elég fiatal voltam még, amikor egy íróbarátomnál vendégeskedtem, aki rossz körülmények között élt, mint sok ifjú író akkoriban. Pici gyerekük volt. Egyszer csak bejött a felesége a fűtetlen konyhából, és megkérte, hogy rakjon a tűzre, mert megfagy a gyerek. Mire a barátom azt válaszolta: „én magyar író vagyok”... Ezzel a példával szemben – megítélésem szerint – az én tehetségem nem akkora, ami megérje nekem, hogy nem gyűjtök be, nem tartom el a családomat.

A kisgyerekeknek, aki voltál valaha, a mai Fáber András az örököse? Az lettél, akinek akkor elképzelted magadat?

Ha találkozna a „fiatalemberrel” bizony sokmindent a szememre vehetne. Minőségileg bizonyosan nem kell szégyenkezni, mennyiségileg van nagyon sok szegyenkeznivalóm. Szerettem volna azokat a belső vonzalmimat követni, amiket most passzióknak neveztem, tehát a Don Giovanni mítoszokról vagy Mozartól könyvet írni, mert mindezek egyelőre csak egy képzeletbeli könyvespolcon sorakoznak. Amikor legutóbb elküldte a KI KICSODA az újabb kiadáshoz a korrigálni való szócikket „Fáber Andrásról”, egy új rovattal tette azt: FŐBB MŰVEI... Legalább két rossz éjszakát szerzett nekem ez a két szó, majd körülnéztem a lakásban, és megállapítottam, hogy itt

Oszlop, macska

található két kamaszgyerek, és igen furcsállnám őket főbb műveim címszó alatt felsorolni a lexikonban, mégiscsak ők az én főbb műveim. Ezt nem viccnek szánom, a szó komoly értelmében is úgy gondolom, hogy írtam, fordítottam én ezt, azt, amazt életemben, a legfontosabbnak mindazon dolgok és lények közül, akikhez közöm van, őket érzem.

Visszatérve még a kérdésre, tehetséges, kreatív kisgyerek voltam, nyolc éves koromban regényt írtam, zenét szereztem, színházi elképzeléseim voltak, filmet akartam csinálni. Pechemre egy nagyon zaklatott társadalomba és elég konformista családba születtem. Voltak ugyan a családban ellenpéldák is. Egyik rokonomnak, Péchy Blankának például ma sokkal hálásabb vagyok, mint voltam gyerekkoromban. Neki köszönhetem, hogy hét-nyolc éves koromban megismerhettem *Hatvany Lajost*, *Heltai Jenőt*, *Kovács Margitot*. Hogy belülről láttam a színházat, ahogyan az átlagember sose látja. Bekerültem a kulisszák mögé, egyik nagy vonzalmam mind a mai napig a film mellett a színház. A műfordításaimnak nem csekély része is színpadi mű, színházi vagy tévés mű. Ha nagyon magamba nézek, azt hiszem, a szabadságvágyam elég komoly csapást kapott, de mindig van egy kicsike porcikám, amelyik nem adja meg magát a konformizmusnak. Azt hiszem, hiányzott belőlem az a fajta vadság, és semmivel nem törődés, ami szükségeltetik a nagymérvű nonkonformitáshoz. Nem vagyok monomániás, nem tér el az önértékelésem sok nagyságrenddel az általam nagyra tartott emberek értékelésétől. Hadd idézzek egy jeles tudóst név nélkül, mert a mondas az érdekes most: „a jelentős karrierek hullák szegélyezik”. Nekem társadalmi karriervágyam sohasem volt, alkotói karriervágyaim igen, de sosem ítélték ezeket olyan fontosnak, hogy a hullákat vállalni tudtam volna. Az elhagyott feleségeket, szerelmeket, elkallódott gyerekeket, családot, megfűrt vetélytársakat, agyontaposott szakmai irigyeket... Ez egy kicsi ország, itt mindig több lesz az esz-kimó, mint a foka.

Nem kívánok az embereknek abba a szűk és kevésbé változó körébe tartozni, akik valamilyen parlamenti fogadásról ismerik egymást, én igyekeztem ebből a körből – még ha befogadtak volna is, ami kétséges –, le- és kifelé küzdeni magamat, a saját belső nyugalmam érdekében.

Sokoldalúságodra műfordításaid is utalnak. Művészetnek tartod-e egy mű irodalmi átültetését más nyelvre?

Középszerűnek lenni semmiben nem érdemes. Én huszoneves koromban végiggondoltam, hogy például vagyok-e olyan költő, mint *Verlaine*, *Baudelaire* vagy *József*

Attila. És abbahagytam a versírást. Minden művészetnek, így az irodalomnak is szüksége van derékhadra, de én a derékhad hasznos tagja szerepére sosem pályáztam. Latinul tanultam a gimnáziumban, és amikor verseket kellett fordítanunk, akkor a dolgozatírásra rendelkezésre álló idő alatt nemcsak lefordítottam a verset magyarra, hanem abban a klasszikus metrumban tettem, ahogy azt a költő megírta. Azt hiszem, ez egyfajta mimikrire való képesség, hogy belebújjak más emberek agyába, érzésvilágába. De a fordítás borzasztó avulékony dolog, negyven-ötven évenként újra kell fordítani a világirodalmat. Megmagyarázhatatlan és a legfelkészültebb nyelvészek számára is rejtély, hogy négy-ötszáz éves irodalmi művek ugyanakkor megállnak a maguk nyelvén. *Márton László* például hihetetlenül jól gördülő, jól mondható, mai magyar nyelven megszólaló *Faust*-fordítást hozott most létre, ami ugyanúgy, mint a régi jó *Faust*-fordítások (*Kálnokyé, Csorba Győzőé*) harminc-negyven-ötven évig fog élni. Az ember nagyon nehezen barátkozik meg azzal, hogy a munkája – még *Arany Jánosé* is – menthetetlenül elavul. Ez majdnem olyan, mint a halandóság. Nehéz szembenézni azzal, hogy még megérhetem, (ha elég hosszú ideig élek), hogy amit fiatalabb koromban lefordítottam, hasznavehetetlenné válik. A fordítás ilyen értelemben használati művészet – egy bizonyos kornak szól – és időleges. Régen ezt irodalmároknak, nagy íróknak, költők művelték. De az irodalom – a kultúra – szerepe is nagyon megváltozott a mai magyar társadalomban. Leértékelődött. Azt hiszem, csak néhány nemes hőbörödött, Isten szolgája foglalkozik még egyáltalán kultúrával. Kicsit úgy, ahogy *Truffaut Fahrenheit*-filmjében az „emberkönyvek”... Akik betanultak egy-egy klasszikust, mert tudták, hogy ez megőrzendő érték. Ilyen értelemben használom én a nemes hőbörödött kifejezést, de az emberiségnek elenyésző kisebbsége „emberkönyv”.

Hozzáteszem, hogy Magyarországon mindig is nagyon csekély megbecsülés járt az igazán jól végzett munkáért. Ezzel meg hiúsági okból nagyon nehéz kiegyezni. Egyszer lefordítottam *Ionesconak* egy nehéz stílusú rádióbohózatát, egyetlen ilyen írt, *Autószalon* a címe. Akkor Ionesco itt indexen volt, mégis megrendezték a rádióban, ez lett az első nyilvános magyar nyelvű Ionesco-bemutató, egy abszurd rádiós szkeccs. Soha nem felejttem el, mit írt az egyik kritikus. Ellelkendezett egy fél oldalon keresztül a hihetetlen nyelvi invencióról... Hogy Ionesco milyen fantasztikus nagy író, micsoda nyelvi petárdák robbannak itt másodpercenként. Azt, hogy a művet nem magyarul írta a szerző, egyszerűen elfelejtette megemlíteni. A jeles vagy sikerült szellemi teljesítménynek – ha az a fordítás mezében jelentkezik – semmi ázsiója Magyarországon.

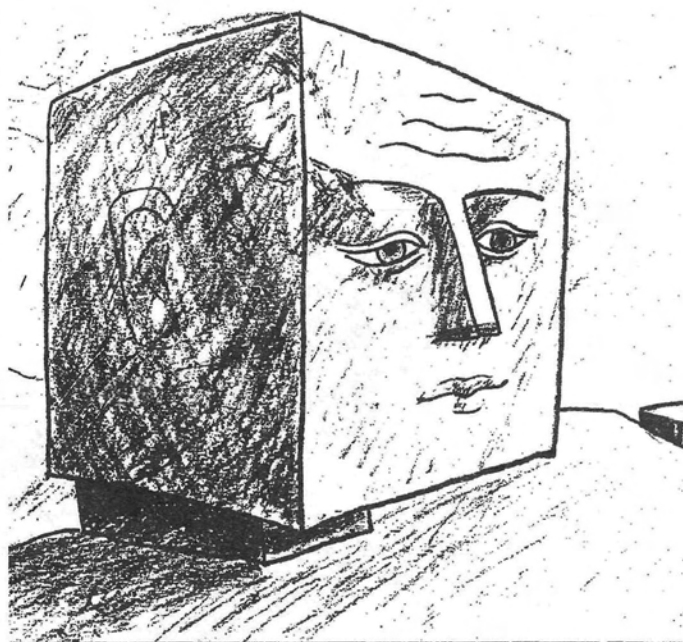
Mik a tolmácsolás legfőbb szabályai?

A „tízparancsoltnak” egyik nagyon fontos pontja, hogy az ember soha ne vigye ki a világba azt, ami a tolmácsolás során elhangzott. Főleg szakmai körben beszélgetünk egy-egy érdekes esetről, például hogy miként lehet egy szinte lehetetlen szituációt megoldani. Erre is megvannak a technikák – ezt azért többé-kevésbé meg lehet tanítani –, ha a tolmácsoló személy félreérthetően fogalmaz, téved.

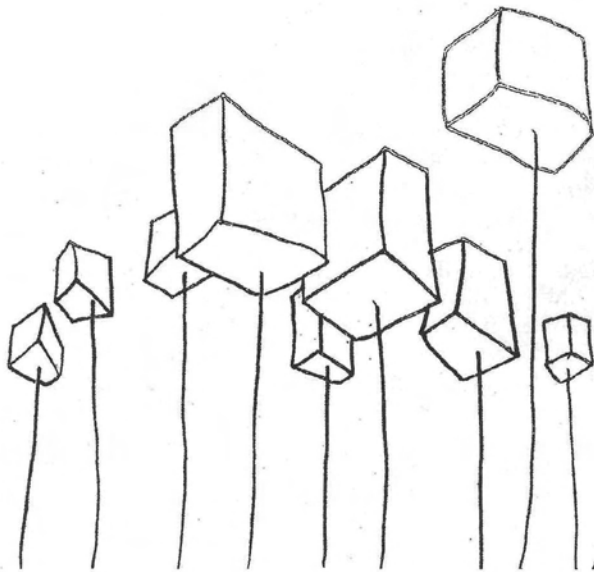
Annyit azért elmondok, hogy *Mitterrand* – akinek vagy nyolcszor tolmácsoltam – gyönyörűen fogalmazott, nem a politikai bikkfanyelven. Igazi kihívás egy nagytudású személyiség pregnánsan megfogalmazott gondolatait ugyanolyan szinten egy másik nyelven visszaadni. Az Elysée palota dolgozószobájában, ahol a francia elnök tárgyalni szokott, szemben ültem egy nagy gobelin-nel. Egy jelenetet ábrázol a kép, de csak sokadik alkalommal volt annyi időm a magam számára, hogy elolvassam az aláírást: „A bölcsesség révén betegségéből kigyógyult Don Quijote”...

Ez alá a kép alá ültetik a francia elnökök külföldi vendégeket, ami, mint minden a franciáknál, nem véletlen, hanem üzenetértékű. Ahogy jelképes volt a lakozott vasból készült, ultramodern asztali lámpa a tizennyolcadik századi faragott bútorok között. Hogy ugyanis ez a politikus olyan európai országnak az elnöke, amely nemcsak a hagyományaira büszke, hanem a modern kezdeményezésekre is. Visszatérve a tolmácsolásra, nagyon fegyelmezett munka, nagy szellemi és lélekjelenlétet igényel azon a legmagasabb politikai szinten, ahol én ezt művelem. Más kérdés, hogy tudnék egyéb elfoglaltságot is magamnak, de a társadalom úgy ítéli meg, hogy én ebben a munkában vagyok a leghasznosabb, ezt hajlandó a legmagasabb erkölcsi és anyagi elismeréssel honorálni. De ez nagyon ingoványos talaj, a nyelvi tudás ugyanis az egyik legnehezebben megszerezhető és a legkönnyebben elveszithető készség. Soha nem lehet eléggé tudni. Ugyanúgy, ahogy a jeles zongoravirtuóz is tudatában van annak, hogy – ahhoz képest, ami az ő csúcsteljesítménye – aznap mekkorát teljesített (bár a produkciója hatására a közönség szétverte a termet), a szinkrontolmácsnak is őszintén kell értékelnie a teljesítményét. A sportoló, a művészember sem hozza egyenletesen a csúcsmóráját. Akadnak ingadozások, de az a fontos: tudja, addig érdemes csinálni, amíg azt más nem veszi észre.

Arról volt szó, hogy én mennyi mindent csinálok. Ezt szintén Péchy Blankától lestem el. Nem volt tehetségtelen színész, Reinhardt-nál is játszott német nyelven, akcentus nélkül. Úgyesen írogatott is. Nyelvészkedett, létrehozott valamit, amit más nem: a beszédkultúra tudományos vizsgálatát társadalmi mozgalommá fejlesztette. Amatőrként vált nyelvészé, de ez nem akadályozta meg az akadémikusokat abban, hogy egyenrangúként tárgyaljanak vele. *Lőrinczétől Deméig* elfogadták a megállapításait. Ő azt mondta az élete alkonyán, hogy ebben is vannak nála különbenek. De egy dologban talán mégiscsak „lefőzi” a többi embert, hogy ugyanis ennyi dolgot ilyen szinten nemigen csinált még más. Én is azt hiszem, hogy az én erősségem a sokféleség. Egy-egy területen bizonyára vannak nálam jobbakk, bár én is ellátok a csúcsig. Látom Mozartot, látom Goethét, látom József Attilát, tudom érzékelni a nagyságu-

A jóisten portréja

Léggömbök

kat. Elég sok területen konyítok valamihez, és épp ez a sokféleség az, amit nem mindenki tud.

Hányféle dologra kell fölkészülni egy üzleti tárgyaláson vagy egy nemzetközi politikai tanácskozáson?

Mindenre föl kell készülni! Nagyon tájékozottnak kell lenni politikában, tudományban, üzleti életben. Annak a bizonyos szakmának a speciális szókincsét fel kell frissíteni. Én szavakat gyűjtök, úgy, ahogy más ékszereket vagy szőnyeget. Persze én is gyűjtök jó könyveket, lemezeket, de elsősorban szavakat...

Riporter, újságírói tevékenységed során Maurice André-tól Charles Aznavour-ig, Werner Nekestől Robbe-Grillet-ig számtalan interjút készítettél, kire emlékszel a legszívesebben és miért?

Bhaskim Shehu, aki menekültként él(t) Magyarországon, nagy hatással volt rám. Ő nem celebritás, elég ismeretlen író. Egy meggyilkolt sztálinista vezető politikai fia, aki mindaddig, míg az apja élt, lázadt ellene és a rendszer ellen, és kilenc évet töltött börtönben a világ legreménytelenebb országában, a sztálinista Albániában. Amikor az apját meggyilkolták, elkezdte vállalni. Nem a fiókdiktátort, a valamikori albán miniszterelnököt, Mehmet Sehut, hanem az apát, aki miatt ő kinasztított lett a társadalmi változások után Albániában. Csodálatos víziójú meséket, történeteket írt a börtönben angol és francia nyelven. Én egy budapesti cselédszobában találkoztam vele, iszonyat szegénységben élt, az a négy négyzetméter sem volt az övé, még az igen egyszerű asztal és a Van Gogh reprodukció sem a falon. A szellemieken kívül ennek az embernek semmije nem volt, és valószínűleg azóta sincs. Brechtrel szólva, „szerencsétlen az az ország, amelynek hősökre van szüksége”. Számomra ez az ember hős a szónak intellektuális és erkölcsi értelmében.

Isten bűnömül ne vegye, én nem a szent örülteket kerestem soha, és az üzleti életből sem tudnék megnevezni olyasvalakit, aki nagyon nagy hatással lett volna rám, mert az üzleti életben azok a fajta individuális személyiségek, amelyeket én fontosnak tartok, nagyon csekély mértékben érvényesülnek. Az én hőseim nem itt vannak, tudom persze, hogy a világ az anyagiakból is áll. Miközben minden a pénzről szól, ennek a világnak nincs morálja és nincs jövőképe. Ez a világ elfelejti a művészetet, ezt talán árnyaltabban is meg lehet fogalmazni, de ha van feladatom a hátralévő életemben, az a már említett emberkönyvség. Őrizni a kultúrát jobb időkre – és remélem, lesznek ilyen

szempontból jobb idők –, a bőröm bőrkötésébe kötve. Őrizni a tudatot, hogy a kultúra érték, hogy az emberiség szellemisége önálló értéket képvisel. Talán nem paradox az, hogy ezt én nem szőrcsuhát öltve, makkon és savanyú meggyen tengődve képzelem el, hanem lehetőség szerint fűtött lakásban, mert bizonyos körülmények, anyagiak is szükségesek ahhoz, hogy szellemi dolgokkal lehessen foglalkozni. Ne kényszerítse a világ a Shehukat, hogy testi-szellemi-lelki nyomorban kelljen hősleg helytállniuk. Mert nagyon sokan fognak elhullani.

Szerb Antallal hogyan bánta ma a világ?

Valószínűleg egy vidéki áramszolgáltató vállalat üzleti könyveit kéne fordítania, hogy életben maradjon, illetve hogy eltartsa a családját. És könyvelőhöz kéne járnia, mint magánvállalkozónak, mert ma csak annak lehet lenni. *Ottlik*nek van egy nagyon szép írása, annak idején a Kortársban jelent meg, a címe: *A másik Magyarország*. Ebben a háború után azt akarja elmondani a hatalmasoknak, hogy van az a bizonyos Magyarország, ami villanyból, villamosból, krumpliból és anyagiakból áll, és aztán van egy másik, a szellemi Magyarország. Ezt kellene egy kicsit erősíteni, én is így gondolom. A huszadik század emberének legnagyobb tévedése, hogy az információt összetévesztette a gondolattal. Míg az információbőség exponenciálisan növekszik, gondolatunk egyre kevesebb dologról születik. Nagyon fontos, hogy beszéljünk, régi magyar szóval: eszmét cseréljünk egymással. Mindenfelét cseberberélnék az emberek, de az eszmezsere sajnálatosan kiment a divatból. Pedig eltávolodunk egymástól, ha nem kontrolláljuk egymás gondolatait. Meggyőződésem, hogy Kant, amikor kidolgozta filozófiai rendszerét, beszélgetett valakivel, valakikkel, képzeltbeli partnerekkel megvitatta. Az effajta kommunikációból sarjadnak ki a nagy művek is. Én a klasszikusokat azért szeretem, mert a konvenciónak és az eredetiségnek aranymetszésszerű arányát érzem bennük. Fiatalabb koromban vonzott az avantgarde is, mára úgy látom, hogy legfőbb gondja a minden áron való eredetiség. Az a fajta józanság áll hozzám egyre közelebb, amit a klasszikusok képviselnek. Hogy Dante ma is hat, sugárzik, ennek a sajátos keverési aránynak a biztos tudásából táplálkozik.

Ki olvas ma eredetiben Dantét, amikor sokan a hétköznapi beszélgetés szintjén sem mernek megszólalni más nyelven?

Mégiscsak kimaradt egy fél évszázad... A magyarnak azért is nehezebb dolga van, mint egy hollandnak vagy egy svédnek, mert annak az anyanyelve egy nagy európai nyelvcsaládnak tartozik. Meg azok az emberek is hiányoztak, akik igazán tanítani tudták volna a nyelveket. s egy nagyon vékony rétegnek volt olyan szerencséje vagy privilégiuma, hogy forrásközelből tanulhatott. Szerintem, ha valakiben erős késztetés él, el lehet sajátítani itt is magas szinten nyelveket, anélkül, hogy külföldön járna iskolába. De az is baj, hogy a mai nyelvtanítás kliséket és paneleket tanít, így aztán „előállnak” olyan emberek, akik egyszerre több nyelven ostobák. Azt a néhány közhelyet tudják elmondani angolul, németül is, amit magyarul is elcsivitelnek. A közlés szándékát kellene elsősorban megtanulni. Ez a sok beszédcentrikus, ilyenolyanolyan-centrikus, meg három hét alatt megtanítom fidsziszigetüül beszélni-tanfolyam humbug, szélhámosság. Tolmácsképzős tanítványaim szokták kérdezni tőlem, hogy mennyi idő alatt lehet megtanulni egy nyelvet. Vissza szoktam kérdezni, hogy az anyanyelvét mennyi idő alatt tanulta meg. Annál kevesebb időt egy idegen nyelvre sem lehet szánni, ha jól akarja beszélni.

Te négy nyelven gondolkodsz, magyarul, franciául, angolul, németül.

Az összes általam beszélt nyelvet folyamatosan tanulom, ez nálam hétköznapi tevékenység, naponta találkozom új kifejezésekkel, új feladattal. Ezt az egy éve létező kifejezést például, hogy „állami privatizációs és vagyonkezelő részvénytársaság” is le kell fordítani, s a többi nyelven is naponta születnek új szavak, illetve egy csomó kifejezés kikopik a nyelvből.

Hogyan kommunikálnál, ha soha többet ezeket a nyelveket nem használhatnád, mert csak egyetlen, univerzális nyelven társaloghatna mindenki, teszem azt, eszperantóul?

A tiltásoktól fogva rosszul viselem, valószínűleg áthágnám a tilalmat. Nem szeretem a monotematikus világot, amiben csak egyfélélt szabad mondani, vallani, gondolni. Valószínűleg megtanulnék eszperantóul, egyszerűen azért, mert nekem kommunikálni- és befogadnivalóm van. Használtnám, mint eszközt, de a tilalmat nem fogadnám el. A világ attól szép, hogy emberből is sokféle van benne, meg nyelvből, felfogásból is. Én nagyon sok felfogással nem értek egyet, de *Voltaire*-rel együtt vallom, „az életemet adnám érte, hogy az illető elmondhassa” azt, amiből egy szóval sem értek egyet.

Sosem akartál másutt egzisztenciát felépíteni? Például, amikor

váratlanul elveszítetted a rovatvezetői vagy a főszerkesztői állásodat, és gyakorlatilag munkanélküli lettél?

Ha valaki nem született kozmopolita, ha belső szüksége egy adott kultúrával való intenzív kommunikáció, akkor nagyon nehéz ebből kiszakítani magát. Hosszú távon bízom abban, hogy a minőség, a tudás, a hozzáértés nem felesleges luxus. Nem abban hiszek, hogy a világban egy pozitív igazságszolgáltatás működik, az viszont biztos, hogy a demokrácia, a piacgazdaság eléggé értékelvű ahhoz, hogy ne romboljon szét mindent maga körül, hiszen maga is értékből él, ha anyagiból is, de értékből.

A nyelv

készített saját anyagból a filmgyárban. Aztán egyszerűen elkezdett filmeket rendezni, és Európa-díjas, világszerte ismert rendező lett. Kérdeztem tőle, hogy hogy is van ez, hát te nyilván tíz évvel korábban is tudtad mindezt, akkor hogyhogy csak most bizonyítható? És akkor Bereményi azt válaszolta: „az emberek megengedték”... Ez csodálatos mondat. Én is csak azt tudom mondani, hogy nekem mind a mai napig ezt engedték meg az emberek. Ilyen egyszerű.

Ladik Katalin

A KÍGYÓ

*Leengedte szárnyait, az almából kifutott a vér.
Kémlelte barátnője arcát, amely maga volt a pikkelyes ég
csodálkozó, bukott angyalokkal.*

*– Ez minden? De ugye nem igaz? – kérdezte bizakodó
hangmozdulattal, örökzöld farokkal fogai között.*

– Ez nem minden, de elég. Elég minden.

Belőled én maradok, belőlem ég ami marad.

